

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2024.03.222>

JEL classification: Q18, Q15, L51

UDC: 338.439.02:551.583

Сергій СЕГЕДА

доктор економічних наук,
професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики,
Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна
E-mail: sehedas@gmail.com
ORCID iD: 0000-0002-6179-564X

Сергій НІКІТЧЕНКО

кандидат економічних наук,
доцент кафедри організації підприємництва та біржової діяльності,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна
E-mail: sanik02@ukr.net
ORCID iD: 0000-0003-1940-4788

Михайло МАРШАЛОК

кандидат економічних наук,
доцент кафедри організації підприємництва та біржової діяльності,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна
E-mail: marshalok.m.s@nubip.edu.ua
ORCID iD: 0000-0003-4980-1469

Наталія ФЕДУРУК

кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри харчових технологій і технологій переробки продукції тваринництва,
Білоцерківський національний аграрний університет, Україна
E-mail: fedoruky_4@ukr.net
ORCID iD: 0000-0002-9683-8785

Тетяна МАЗУР

кандидат ветеринарних наук,
доцент кафедри загальної екології та екотрофології,
Білоцерківський національний аграрний університет, Україна
E-mail: mazur.tetianag@gmail.com
ORCID iD: 0000-0002-9295-7787

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ПРОЯВУ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Глобальна продовольча система перебуває на переломному етапі, стикаючись з численними проблемами, що потребують трансформаційного підходу. В умовах зростання чисельності населення планети, загострення кліматичних змін, дефіциту ресурсів та зміни харчових переваг необхідно докорінно змінити способи виробництва, розподілу та споживання продовольства. Продовольство є

© Сергій Сегеда, Сергій Нікітченко, Михайло Маршалок, Наталія Федорук, Тетяна Мазур, 2024

Отримано: 20.08.2024 р.

Рекомендовано до друку: 08.09.2024 р.

Опубліковано: 30.09.2024 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Як цитувати: Сегеда С., Нікітченко С., Маршалок М., Федорук Н., Мазур Т. Шляхи вирішення продовольчої безпеки в умовах прояву економічної кризи. *Економічний аналіз*. 2024. Том 34. № 3. С. 222-231. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2024.03.222>

найголовнішим життєвим ресурсом, оскільки за забезпеченістю їм населення можна об'єктивно оцінювати якість його життя.

Метод (методологія). Обґрунтування теоретико-методичних положень і прикладних засад щодо формування продовольчої безпеки здійснювалося на принципах системного підходу, з використанням загальнонаукових і спеціальних методів досліджень економічних процесів: метод порівняльного аналізу застосовано для порівняння кількісних та якісних показників розвитку продовольчого забезпечення; синергетичний метод – для характеристики впливу організаційно-економічних механізмів формування продовольчої безпеки в умовах сталого розвитку.

Результати. Доведено, що наростаюча напруженість на світовому агропродовольчому ринку та зростаюча потреба у продовольстві постійно змушують кожну державу та окремі її групи шукати найбільш раціональні шляхи задоволення своїх внутрішніх потреб у сільськогосподарській продукції, сировині та продовольстві. Для запобігання та зниження негативних наслідків світової продовольчої кризи для забезпечення продовольчої незалежності заходи реагування на різні ризики змушені приймати всі держави, незалежно від рівня забезпеченості вітчизняним продовольством. В результаті змінюється концепція забезпечення населення продовольством та організаційно-економічний механізм її реалізації – від надання продовольчої допомоги до управління окремими ризиками, міжнародної допомоги до посилення державної відповідальності.

Ключові слова: продовольча безпека; продовольча криза; військові конфлікти; продовольче забезпечення; продовольча система.

Вступ

Глобальна продовольча система перебуває на переломному етапі, стикаючись з численними проблемами, що потребують трансформаційного підходу. В умовах зростання чисельності населення планети, загострення кліматичних змін, дефіциту ресурсів та зміни харчових переваг необхідно докорінно змінити способи виробництва, розподілу та споживання продовольства.

Продовольство є найголовнішим життєвим ресурсом, оскільки за забезпеченістю їм населення можна об'єктивно оцінювати якість його життя. Саме рівень та якість харчування населення характеризують ступінь соціально-економічного розвитку будь-якої країни та на 70% визначають здоров'я та тривалість життя людини, саме фізичне її існування. Наявність продовольства є базовим показником життєдіяльності людини, багато в чому впливаючи на здоров'я наступних поколінь. Тому серед основних та взаємопов'язаних між собою глобальних проблем людства особливе місце посідає продовольча проблема.

На початку 2022 року понад 190 мільйонів людей у світі опинилися в умовах гострої нестачі продовольства, російська війна проти України може додати до цієї кількості ще 70 мільйонів людей.

Продовольчі системи та глобальна продовольча безпека переживають критичний

момент. Поєднання впливу глобальної пандемії, тиску кліматичної кризи, високих цін на енергоносії та добрива, а також збройні конфлікти, включаючи жорстоку агресивну війну Росії проти України, порушили виробничі та поставні ланцюги та різко посилили глобальну продовольчу безпеку, особливо для найбільш уразливих.

Так, проблемам продовольчої безпеки присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: Білика Ю., Басюркіної Н. Й., Барраклот С., Гойчук О. І., Григор'єва Є. О., Лагодієнко В. В., Місюка М. В., Мудрака Р. П., Скидана О. В., Саблука П. Т., Трегобчука В. М., Юрчишина В. В. та інших. Проте, військова агресія росії проти України вимагає перегляду теоретичних і практичних підходів до формування системи продовольчої безпеки як в межах країни так світу в цілому.

Мета статті

Мета статті – на основі узагальнення результатів досліджень науковців запропонувати практичні рекомендації щодо формування системи продовольчої безпеки в умовах прояву економічної кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження

Світова економічна криза загострила багато проблем глобального розвитку, найважливішою з яких є загроза продовольчої безпеки в країнах і регіонах, що розвиваються.

За визначенням ФАО, продовольча безпека – це сукупність умов, які гарантують, що кожна людина має стійкий фізичний, соціальний та економічний доступ до поживних продуктів харчування, достатній для задоволення її дієтичних потреб та уподобань і ведення активного та здорового способу життя. Продовольча нестабільність виникає тоді, коли не забезпечується належна доступність, кількість та якість продовольства [1]. Продовольча безпека розглядається на різних рівнях – від місцевого (домогосподарства), регіонального, національного до міжнародного. Загрози продовольчій безпеці виникають внаслідок структурних порушень у виробництві, розподілі та споживанні продовольчих ресурсів і продуктів харчування, що розвиваються під впливом окремих факторів (природних, політичних, соціальних та економічних) або сукупності цих факторів, негативний вплив яких спричиняє порушення в системі продовольчого забезпечення, що призводить до низького рівня харчування, недоїдання та голоду призводять до широкомасштабного недоїдання. У доповідях ФАО поняття «голод» та «недоїдання» використовуються як взаємозамінні.

Концептуально категорія «безпека» сприймається в позитивному ключі як протилежна категорії «небезпека». Однак розуміння міри «небезпеки» чи «безпеки» завжди є питанням суб'єктності, тобто розглядається та оцінюється індивідуально конкретною людиною чи групою осіб щодо себе, інших суб'єктів та явищ у рамках певних умов та часу. Таким чином, термін «безпека» має на увазі ситуацію, коли суб'єкт перебуває в оптимальних умовах і захищений від дії негативних сил на нього, його середовище життєдіяльності та використовувані ресурси, але може застосовуватися і багатозначно.

Розглядаючи термін «продовольча безпека», необхідно уточнити структуру категорії «продовольство», до якої можна віднести: зібрану природну рослинну продукцію; здобуту природну продукцію тваринного походження; вирощену рослинну продукцію; вирощену продукцію тваринного походження; штучно вироблену продовольчу продукцію (наприклад, деякі види безалкогольних та алкогольних напоїв); комбіновану продукцію (поєднання

вищенаведених компонентів у готовому харчовому продукті).

Відповідно широкий асортимент продовольчої продукції викликає необхідність ідентифікації факторів, що зумовлюють продовольчу безпеку. На основі досліджень І. В. Свиноуса пропонується виділити дві групи факторів, що глобально впливають: системні та структурні [2]. До системних факторів можна віднести:

- природні (земельні, водні та повітряні ресурси, клімат, погодні умови, стихійні явища та інше);
- біологічні (стан суб'єктів онтогенезу: бактерій, тварин, рослин, людей);
- технічні (рівень розвитку НТП, доступні знання, бази даних, процедури вимірювання, техногенні території, споруди, будівлі, дороги, технології, техніка та інше);
- економічні (сфера суспільних відносин з раціонального виробництва, обміну, розподілу та споживання результатів людської діяльності);
- соціальні (сфера соціальних відносин, що формується вихованням, освітою, культурою, менталітетом, традиціями, ритуалами, модою);
- управлінські (форми управління, законодавство, стандарти, програми, інститути, інституції, управлінські рішення суб'єктів у межах можливостей реалізації влади, військові конфлікти).

До структурних факторів віднесено:

- загрози (небезпечні процеси, явища або ситуації, які шкодять або можуть завдати шкоди та вимагають усунення);
- ризики (усвідомлені умови, які при їх виникненні можуть завдати шкоди);
- проблеми (питання, явища, об'єкти, які незрозумілі, цікаві чи створюють складнощі, а також потребують вивчення та вирішення);
- виклики (стратегічні орієнтири, сигнали, вимоги до дій);
- тенденції (напрями розвитку суб'єктів, сил, факторів);
- суб'єкти (головні рушійні сили та учасники подій).

Розглянувши вищенаведені дві групи чинників, можна стверджувати те, що кожен із них може зумовити, з одного боку, безпеку, з

другого – небезпека у сферах виробництва, обміну, розподілу та споживання продовольства як у глобальному, і на регіональному рівні. Тобто небезпека виникає у разі відхилення від оптимальних умов забезпечення потреб людини (групи осіб, регіону чи світу загалом) у продовольстві. При цьому зазначене відхилення може бути обумовлене впливом непередбачуваних природних сил, а також антропогенними людськими діями, коли суб'єкти починають відхилятися від стандартних, традиційних, формалізованих, законних дій більшості (тобто діяти більш активно чи пасивно) [3].

Так, кількісна нестача продовольства (наприклад, через неврожай, природні катаклізми, дорожнечу продуктів або військові конфлікти) викликає почуття голоду і, відповідно, подальше виснаження, зниження працездатності, відставання в розвитку, соціальні конфлікти та інші деструкції. У той же час надлишок продовольства створює передумови для його надмірного споживання (що негативно позначається на здоров'ї людини), а також недовикористання та псування продовольчої продукції, що тягне за собою перевитрату ресурсів, що використовуються на її виробництво. Також слід враховувати якість продовольства, оскільки споживання неякісної продовольчої продукції призводить у короткостроковому періоді до харчових отруєнь, а в середньостроковому та довгостроковому періодах – до погіршення здоров'я та, як наслідок, до зниження працездатності, обмеження функціональних можливостей соціальної та професійної самореалізації, виникнення паталогічних наслідків та передчасної смерті.

Однак, враховуючи фізіологічні відмінності людей, необхідно відзначити індивідуальну реакцію суб'єктів на кількість та якість доступного продовольства. Відповідно, питання забезпечення продовольчої безпеки є адресним, і в кожному конкретному випадку необхідно враховувати низку аспектів, що стосуються досліджуваного суб'єкта (людина, група осіб, організація, регіон, країна, світ загалом):

- управлінський рівень (особистісний, мікрорівень, мезорівень, макрорівень, світовий рівень);
- територія розміщення (локальне місце, населений пункт, район, держава, материк, поверхня Землі);
- сфера діяльності (приналежність до сектору економіки, виду економічної діяльності, галузі, ринку та інше);
- тимчасовий період (оперативний, короткостроковий, середньостроковий, довгостроковий, стратегічний). Таким чином, ми констатуємо, що формування глобальної продовольчої безпеки повинно мати в основі системний підхід, що враховує стан середовища життєдіяльності (природно-біологічний потенціал ареалу), інтереси суб'єктів (сформовані світоглядом, знаннями, завданнями), дії суб'єктів (засновані на вміннях та витрачених зусиллях) та ресурсні можливості (передусім технічні, економічні, управлінські) [4].

Війна в Україні вже призвела до значних руйнувань і людських жертв у великих населених пунктах, поширилася на сільську місцевість і спричинила масове переміщення населення. Очевидно, що війна призвела до широкомасштабних і серйозних проблем з продовольчою безпекою в Україні, порушення засобів до існування, обмеженого фізичного доступу до засобів виробництва, пошкодження житла, виробничих активів, сільськогосподарських, лісових угідь, доріг, інших інфраструктурних об'єктів та довкілля. В наслідок війни закрито порти, призупинено переробку олійних культур, накладено обмеження на експорт багатьох видів сільськогосподарської та харчової продукції, а також відкликано експортні ліцензії. Великі міста продовжують піддаватися інтенсивним обстрілам, залишаючи людей ізольованими і страждаючи від гострої нестачі продовольства, води та електроенергії.

Напавши на Україну, росія завдала серйозного удару по продовольчій безпеці мільйонів людей. Наслідки цієї війни не обмежуються Україною, а поширюються на весь світ. Всі країни страждають від зростання цін на сільськогосподарську продукцію. Але особливо важко доводиться людям у багатьох

країнах, що розвиваються, які вже страждають від гострої нестачі продовольства і недоїдання.

За останніми оцінками, близько 800 мільйонів людей у світі страждають від голоду; на кінець 2021 року 193 мільйони людей у 53 країнах і територіях стикалися з продовольчою кризою [5].

Ще до військової агресії багато країн були вкрай вразливими через економічні, кліматичні та безпекові виклики, особливо через вплив пандемії COVID-19, яка збільшила кількість голодуючих у світі майже на 120 мільйонів.

Агресія росії проти України вже мала і надалі матиме дестабілізуючий вплив на продовольчу безпеку з наступних причин:

- важливість України та Росії у світовій торгівлі сільськогосподарською продукцією та продовольством (за даними ФАО, до 2021 року на ці дві країни припадає близько 30% світового експорту м'якої пшениці та 13% експорту кукурудзи);
- блокада українських портів російським флотом і подальші наступальні дії на українській території знизили експортний потенціал України на 90%;
- вплив війни на українське виробництво:
- прямий вплив: через руйнування складів, транспортних споруд та інфраструктури;
- непрямий вплив: переважно через дефіцит пального, добрив, фітосанітарних засобів, насіння та робочої сили.

Деякі країни Африки, Близького і Середнього Сходу, які сильно залежать від сільськогосподарського експорту з Росії та України в частині зерна, олії та добрив, сильно постраждали від цієї ситуації. Як наслідок, глобальні ланцюги поставок були порушені в усіх країнах.

Беручи до уваги всі ці фактори, ця агресія спричиняє серйозне загострення глобальної проблеми нестачі продовольства.

Згідно з Індексом продовольчих цін ФАО (ІПЦФ), міжнародні експортні ціни на основні продукти харчування майже безперервно зростали з кінця 2020 року, досягнувши історичного максимуму в номінальному вираженні в лютому 2022 року. Наприкінці 2020 року ціни на всі товарні групи, що входять до ІСЦФ, зросли, при чому найбільше постраждали світові ринки зерна та олії, а також найбільше постраждали світові ринки зернових та олії, причому Україна та РФ

відіграли головну роль: у 2021 році світові ціни на пшеницю та ячмінь були на 31% вищими за рівень 2020 року. Це пов'язано зі значним світовим попитом та дефіцитом експорту, спричиненим скороченням виробництва через несприятливі погодні умови в багатьох основних країнах-експортерах пшениці та ячменю. Щодо пшениці, то не визначеність, спричинена експортними заходами, вжитими деякими постачальниками для стримування інфляційного тиску на внутрішньому ринку, сприяла зростанню цін: у 2021 році ціни на ріпакову та соняшникову олію 65 % та 63% відповідно. Зростання цін було зумовлене тривалим дефіцитом пропозиції на світовому ринку та високим попитом, оскільки ріпакова олія є сировиною для виробництва біодизеля.

Існує також занепокоєння, що конфлікт в Україні вплине на наземну транспортну інфраструктуру, морські порти, об'єкти зберігання та переробки. Ситуація ускладнюється відсутністю альтернатив. Морські порти не можуть бути замінені залізничним транспортом, а сучасні заводи з переробки олійних культур не можуть бути замінені невеликими переробними потужностями.

Крім того, існують побоювання, що страхові внески для суден, пришвартованих у Чорному морі, будуть збільшені, що ще більше підвищить і без того високі транспортні витрати і може призвести до подальшого зростання кінцевої закупівельної ціни на продовольство, що постачається з-за кордону, для імпортерів.

Це дуже відрізняється від того, що було нещодавно, коли держави-члени ООН взяли на себе зобов'язання покласти край голоду та продовольчій незахищеності в країнах з низьким рівнем доходу.

Перші результати свідчать про погіршення продовольчої безпеки:

- близько 27 % держав, де ведуться активні бойові дії і де проживає найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО), стикаються з проблемою відсутності продовольчої безпеки;
- у районах з великою кількістю ВПО 20 % приймаючих домогосподарств не мають готівки для задоволення своїх базових потреб у харчуванні, а в середньому 80% покладаються на різні стратегії виживання.

– у половині регіонів повідомляється про вирізання сільськогосподарських тварин та птиці, а у 25% – про вирізання великої рогатої худоби.

Експерти та політики побоюються різкого загострення проблеми голоду у світі через війну в Україні та її наслідки. Україна та росія до війни були одними з головних виробників та експортерів зернових у світі. Багато країн, особливо у Північній Африці, залежить від них щодо дешевої пшениці.

Неможливість вивезення зерна з України, скорочення посівних площ, утруднення збору врожаю в Україні, санкції Заходу щодо імпорту російської продукції та зростання цін на енергоносії можуть призвести до катастрофічних наслідків. Багаті країни очікує на сплеск інфляції та подорожчання продовольства, а бідним державам, попереджають експерти, загрожують голод і, швидше за все, соціальні хвилювання.

Нинішня продовольча криза може спричинити безпрецедентний гострий голод у великій кількості країн. За даними Організації Об'єднаних Націй, у світі 2 мільярди людей ризикують померти від голоду. Африканські та азійські країни перебувають у групі ризику, оскільки половина голодуючих, згідно з звітом ФАО за 2021 рік, проживала в Азії, а в 2020 році більше третини голодуючих проживали в Африці [6].

Країни ЄС страждають від гострої нестачі деяких продуктів харчування та безпрецедентної інфляції. Ціни на зерно та олію зросли у всьому світі на 30 відсотків, а в Європі ще більше. В наявності криза продовольчих банків на Заході, насамперед у Великій Британії. Є гостра нестача дитячих сумішей у Сполучених Штатах.

Продовольча система – це розгалужена мережа, що охоплює всі аспекти та суб'єктів, які беруть участь у виробництві, зберіганні, пакуванні, переробці, розподілі, маркетингу, споживанні та утилізації, включаючи соціальні, політичні, економічні, правові та екологічні системи.

Варто зазначити, що сучасна продовольча система є не тільки одним з центральних факторів, що визначають кількість, якість і поживну цінність продуктів харчування, що поставляються на ринок, але й джерелом доходу для тих, хто задіяний на всіх етапах

виробництва, пакування і доставки до кінцевого споживача. Крім того, продовольча система впливає на здоров'я людей і здоров'я навколишнього середовища та екосистем планети, як позитивно, так і негативно, різними способами [7].

Конфлікти, зміна клімату, уповільнення економічного зростання та різкі економічні спади негативно впливають на загальну продовольчу безпеку і безпосередньо впливають на глобальну продовольчу систему.

За останнє десятиліття кількість країн, що переживають військові конфлікти, не змінилася. Однак за останні роки їхня кількість значно зросла. Варто також зазначити, що з моменту досягнення історичного мінімуму в 2005 році спостерігається постійне зростання кількості насильницьких конфліктів і пов'язаних з ними смертей.

Крім того, бідність і нерівність у всьому світі є дуже важливими структурними причинами, які посилюються негативними наслідками конфлікту, зміною клімату, глобальною економічною стагнацією і повільним економічним зростанням.

Дефіцит води – одна з найгостріших сучасних проблем у галузі розвитку. Сьогодні 2,4 мільярда людей живуть у країнах, які зазнають нестачі води. Багато з них є дрібними фермерами, які і без того важко задовольняють свої щоденні потреби в питній воді, повноцінному харчуванні та основних послугах, таких як санітарно-гігієнічні послуги. Особливо страждають жінки, корінні народи, мігранти та біженці [8].

Конкуренція за цей цінний ресурс зростає, оскільки нестача води все частіше стає причиною конфліктів. За останні двадцять років ресурси прісної води з розрахунку на душу населення скоротилися на 20 відсотків; при цьому доступність та якість води швидко погіршуються через десятиліття неналежного використання, відсутність скоординованого управління, надмірного забору ґрунтових вод, забруднення та зміни клімату.

Ситуацію посилюють екстремальні погодні явища, посухи і повені, що частішають і повторюються, які створюють навантаження на наші екосистеми і призводять до катастрофічних наслідків для глобальної продовольчої безпеки.

У сільському господарстві, на частку якого припадає 72 % світового забору прісної води, що є найвищим показником серед усіх секторів, є рішення, що дозволяють вийти із цієї глобальної кризи [9].

Конфліктні тенденції, глобальна зміна клімату, стагнація і уповільнення економічного зростання, а також бідність і нерівність утворюють взаємопов'язаний цикл: конфліктні ситуації можуть призвести до руйнування або повної зупинки виробничих потужностей і економічного зростання, викликавши тим самим серйозний економічний спад. Рецесія може призвести до інфляції та різкого зростання цін на продовольчий кошик. Аналогічно, такі проблеми, як ескалація кліматичних змін та їх екстремальні прояви, такі як посухи, загрожують продовольчій безпеці з точки зору доступності продовольства, але, як правило, також підвищують ризик виникнення конфліктів.

Існує також взаємопов'язаний циклічний зв'язок між усіма вище зазначеними факторами. Особливо це стосується випадків, коли вони є тривалими. Наприклад, зміна клімату та її найбільш екстремальні прояви створюють ризик підриву продовольчої безпеки, що в разі тривалого і періодичного повторення неминуче призведе до зниження адаптаційного потенціалу, втрати засобів до існування і вимушеної міграції без будь-якого плану. Іншими словами, ці фактори не тільки сприяють відсутності продовольчої безпеки та не доїданню, але й можуть бути основною причиною постійної бідності та зростаючої нерівності. Це створює нове замкнене коло, яке не лише посилює продовольчу небезпеку та недоїдання, алей впливає на поточну та майбутню вразливість до наслідків екстремальних змін клімату.

Так званими країнами «сухого коридору» в Центральній Америці є Гватемала, Гондурас і Сальвадор. Їхнє розташування на карті та дуже часті коливання кліматичних умов, такі як періодичні посухи, зливи та сильні повені, у поєднанні зі слабкими інституціями та соціально-економічними механізмами роблять їх дуже вразливими до ризиків стихійних лих. Погодні умови безпосередньо впливають на життя пересічних громадян, і більше мільйона домогосподарств залежать від сільського господарства як джерела засобів до існування.

Крім того, масштаби бідності та нерівності, продовольчої незахищеності та недоїдання викликають серйозне занепокоєння, особливо серед корінного та сільського населення в країнах «сухого коридору». Через постійне погіршення кліматичних умов та їх екстремальність місцеве населення воліє мігрувати до інших країн, залишаючи там людей похилого віку, жінок і дітей. Така міграція молоді створює підґрунтя для майбутніх конфліктів і призводить до замкненого кола зростання бідності та посилення залежності від екстремальних кліматичних явищ через нестачу молодого та освіченого людського капіталу, здатного зробити внесок у розвиток країни. Конфлікти, екстремальні зміни клімату та економічні спади створюють серйозні виклики для продовольчих систем. Вони впливають на продовольчу безпеку та харчування, впливаючи на системи, що виробляють продовольство, змінюючи постачання, продовольче середовище та поведінку споживачів, або ж поєднуючи ці фактори. Особливо це стосується тих випадків, коли продовольча система країни є дуже вразливою до цих факторів, коли бідність і нерівність є серйозними і коли немає достатньої підтримки для подолання цих факторів.

1. Однак світова продовольча криза привнесла і нові реалії у вирішення продовольчої проблеми, змусивши багато країн переглянути та прийняти нові напрями своєї національної агропродовольчої політики. До основних їх слід віднести:

- зміна форм та методів впливу держави на процеси, що відбуваються в агропромисловому виробництві та на агропродовольчому ринку, посилення її впливу на прискорення впровадження досягнень науково-технічного прогресу в аграрну сферу економіки, забезпечення національної продовольчої безпеки;
- порівняно швидке впровадження досягнень науково-технічного прогресу в агропромислове виробництво, переведення його на інноваційно-інвестиційний шлях розвитку насамперед у країнах «золотого мільярда», на частку яких припадає 76% світового ВВП. Одним із напрямів науково-технічного прогресу є біотехнології та зокрема виробництво

генетично модифікованої продукції (ГМ), оскільки його розширення допомагає вирішувати проблему забезпечення населення продовольством. У 2020 р. у світі під посівами ГМ-культурами було зайнято 125 млн га, виробництвом ГМ-продукцією займалися 25 країн, з яких 15 були розвиваються та 10 – промислово розвиненими. Лідерство у виробництві генетично модифікованої продукції належить багатомільйонним Китаю, Індії та Бразилії. Проте локомотивом цього процесу є США.

2. У країнах, що практикують виробництво ГМ-продукції, проживає більше половини населення планети. Ще близько 30 держав закуповують у них цю продукцію для продовольчого та кормового споживання, незважаючи на неоднозначне сприйняття її в інших країнах. Однак такий процес набув особливо широкого розмаху в останні роки, коли до нього приєдналися великі світові імпортери продовольства, такі як Китай, Індія, арабські держави;

- залучення до сільськогосподарського виробництва законсервованих площ та пошук нових ресурсів їхнього розширення, замість практикуючого раніше стимулювання виведення земель із сільськогосподарського обороту, як це відбувалося в недалекому минулому, наприклад, у країнах Європейського Союзу;
- купівлю та довготривалу оренду земель сільськогосподарського призначення країнами-імпортерами продовольства в державах, які не в змозі їх інтенсивно освоювати через відсутність власних інвестицій. В умовах світової продовольчої кризи, що посилюється світовою фінансовою та економічною кризою, такий процес стає важливим геополітичним фактором у надійному забезпеченні окремих країн продовольством та сировиною для його виробництва.

Висновки та перспективи подальших досліджень

У перспективі світова продовольча проблема може виявитися набагато серйознішою за глобальні соціально-політичні, екологічні, фінансові та економічні кризи і викликати дестабілізацію в багатьох країнах, що особливо розвиваються, з відносно зростаючим населенням. Вона вже давно переросла в гостру глобальну кризу, а сам факт її виникнення та загострення свідчить про те, що система продовольчого забезпечення та міжнародного поділу праці, що склалася у світі, в аграрній сфері економіки не гарантує достатньої стійкості функціонування світового та багатьох національних агропродовольчих ринків, їх окремих продуктових сегментів. Нові реалії у цій сфері визначають і нетрадиційні підходи передусім до розвитку зернового господарства, що є основою надійного забезпечення національної та колективної продовольчої безпеки. У світі зустрічаються «кукурудзяні», «рисові» та інші види зернових експансій найбільших національних та транснаціональних компаній та корпорацій економічно розвинених та фінансово багатих країн, але щодо бідних на природні ресурси для виробництва власного продовольства.

Наростаюча напруженість на світовому агропродовольчому ринку та зростаюча потреба у продовольстві постійно змушують кожну державу та окремі їх групи шукати найбільш раціональні шляхи задоволення своїх внутрішніх потреб у сільськогосподарській продукції, сировині та продовольстві. Для запобігання та зниження негативних наслідків світової продовольчої кризи для забезпечення продовольчої незалежності заходи реагування на різні ризики змушені приймати всі держави, незалежно від рівня забезпеченості вітчизняним продовольством. В результаті змінюється концепція забезпечення населення продовольством та організаційно-економічний механізм її реалізації – від надання продовольчої допомоги до управління окремими ризиками, міжнародної допомоги до посилення державної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Свиноус І. В. Щодо проблеми продовольчої безпеки у контексті зміни умов господарювання. *Інноваційна економіка*. 2013. № 3. С. 206-209.
2. Батигіна О. М. Продовольча безпека як гарантія реалізації права людини на здоров'я. *Полтавський правовий часопис*. 2022. № 2. С. 5-18.
3. Ніколюк О. В., Атамась Г. П., Б. Б. Шумілов. Продовольча безпека України в умовах соціально-економічних трансформацій. *Економіка харчової промисловості*. 2023. Т. 15, Вип. 1. С. 61-67.
4. Сичова А. О. Глобальна продовольча безпека: драйвери кризи. *Grail of Science*. 2023. № 33. С. 318-322.
5. Патицька Х. О. Продовольча безпека в умовах війни: проблеми та шляхи забезпечення в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2023. Вип. 2. С. 43-49.
6. Артеменко Л., Мариненко Н., Крамар І., Гац Л. Продовольча безпека України в умовах військової агресії: стан та перспективи. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2023. Вип. 1. С. 115-128.
7. Пархоменко В. В. Глобальна продовольча безпека та вклад України в її забезпечення. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2022. № 3-4. С. 79-86.
8. Каїра Л. Г. Продовольча безпека: оцінка сучасного стану. *Інтелект XXI*. 2023. № 1. С. 16-20.
9. Насирходжаєва Д., Яценко О., Топілдєв С., Бібла І. Глобальна продовольча безпека: стан, проблеми та напрями забезпечення. *Міжнародна економічна політика*. 2022. № 2. С. 7-37.

REFERENCES

1. Svynous, I. V. (2013). On the problem of food security in the context of changing economic conditions. *Innovative Economy*, (3), 206–209.
2. Batyhina, O. M. (2022). Food security as a guarantee of the realization of the human right to health. *Poltava Legal Journal*, (2), 5–18.
3. Nikolyuk, O. V., Atamas, H. P., & Shumilov, B. B. (2023). Food security of Ukraine under socio-economic transformations. *Economy of the Food Industry*, 15(1), 61–67.
4. Sychova, A. O. (2023). Global food security: Crisis drivers. *Grail of Science*, (33), 318–322.
5. Patytska, Kh. O. (2023). Food security in wartime: Problems and ways of ensuring it in Ukraine. *Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine*, (2), 43–49.
6. Artemenko, L., Marynenko, N., Kramar, I., & Hats, L. (2023). Food security of Ukraine in the conditions of military aggression: State and prospects. *Socio-Economic Problems and the State*, (1), 115–128.
7. Parkhomenko, V. V. (2022). Global food security and Ukraine's contribution to its provision. *Scientific Bulletin of the National Academy of Statistics, Accounting, and Auditing*, (3–4), 79–86.
8. Kaira, L. H. (2023). Food security: Assessment of the current state. *Intellect XXI*, (1), 16–20.
9. Nasirkhodzhaeva, D., Yatsenko, O., Topildiev, S., & Bibla, I. (2022). Global food security: State, problems, and directions of provision. *International Economic Policy*, (2), 7–37.

Serhii Segeda, Doctor of Economics, Professor of the Department of Marketing and Business Analytics, Vasyl Stus Donetsk National University, Ukraine

Serhii Nikitchenko, PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship and Stock Exchange Activities, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

Mykhailo Marshalok, PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship and Stock Exchange Activities, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

Nataliia Fedoruk, PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor of the Department of Food Technology and Processing of Livestock Products, Bila Tserkva National Agrarian University, Ukraine

Tetiana Mazur, PhD in Veterinary Sciences, Associate Professor of the Department of General Ecology and Ecotrophology, Bila Tserkva National Agrarian University, Ukraine

Solutions for Food Security in Times of Economic Crisis

Abstract

Introduction. The global food system is at a turning point, facing numerous challenges that require a transformative approach. In the context of a growing global population, intensifying climate changes, resource shortages, and shifting dietary preferences, fundamental changes in the ways food is produced, distributed, and consumed are necessary. Food is the most essential life resource, as the quality of life can be objectively assessed by the population's access to it.

Methodology. The justification of theoretical-methodological provisions and applied foundations for forming food security was carried out based on the principles of a systemic approach, using general scientific and specialized methods for studying economic processes. The comparative analysis method was applied to compare quantitative and qualitative indicators of food supply development, and the synergetic method was used to characterize the influence of organizational and economic mechanisms on the formation of food security under sustainable development.

Results. It has been proven that growing tensions in the global agri-food market and the increasing need for food force every country and groups of countries to search for the most rational ways to meet their internal needs for agricultural products, raw materials, and food. To prevent and mitigate the negative consequences of the global food crisis, measures to ensure food independence and respond to various risks must be taken by all states, regardless of their level of domestic food supply. As a result, the concept of food supply is evolving, along with the organizational and economic mechanism for its realization—from providing food aid to managing individual risks, from international assistance to strengthening state responsibility.

Keywords: food security; food crisis; military conflicts; food supply; food system.

Cite as: Segeda, S., Nikitchenko, S., Marshalok, M., Fedoruk, N., and Mazur, T. (2024). Solutions for Food Security in Times of Economic Crisis. *Economic analysis*, 34 (3), 222-231. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2024.03.222>